

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

6

ISSN 1801-1578 (elektronická verze)
ISSN 1801-6871 (tištěná verze)

vydání 6 / ročník 2007 / 29. 3. 2007

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Ekonomický seminář na téma konvergence a divergence

Letošní ekonomický seminář v Lipsku bilancoval první kolo rozšíření EU směrem na východ, debatoval Lisabonskou strategii a společnou měnu. Diskutovány byly také otázky možného přijetí Turecka do EU a dopadu přímých zahraničních investic na bulharskou ekonomiku.

V. Žďárek (strana 1)

Strukturální charakteristiky organizace práce

Příspěvek se zabývá formami organizace práce a jejich měřením, uvádí rozdělení do klastrů podle forem organizace práce pro země EU-12 a provádí srovnání charakteristik se zeměmi EU-15. Dále uvádí srovnání forem organizace práce podle skupin povolání a vztah mezi samostatným rozhodováním a konkurenceschopností.

A. Kadeřábková (strana 3)

Klíčová odvětví v České republice

Příspěvek analyzuje vývoj v jednotlivých odvětvích české ekonomiky v uplynulém desetiletí. Analýza využívá ukazatelů odvozených z input-output tabulek k zachycení vlivu meziodvětvové kooperace na jejich výkonnost.

M. Rojíček (strana 6)

Ekonomický seminář na téma konvergence a divergence

Na konci ledna roku 2007 proběhl v Lipsku již 20. ekonomický seminář. Tématem letošního setkání odborné veřejnosti byly otázky konvergence a divergence v Evropské unii (*Die Europäische Union zwischen Konvergenz und Divergenz*).

Příspěvky byly rozčleněny do několika bloků, které byly zaměřeny na hlavní problematické oblasti, přičemž mimo aktuálního tématu rozšíření Evropské unie (EU) o dvě nové země byl důraz kladen na Turecko jeho případné členství v EU.

Seminář byl rozdělen do dvou velkých bloků, které zahrnovaly příspěvky z různých oblastí. Vedle příspěvků z oblasti sociologie a politologie byly výrazně zastoupeny i příspěvky z oblasti měnové politiky a makroekonomie.

První blok se věnoval dílčí bilanci po prvním kolu rozšíření EU směrem na východ. V prvé části to byly otázky ekonomického vývoje (M. Mora a G. Schnabel), v druhé trh práce (J. Olszyński). První den semináře byl uzavřen vystoupením Co je Evropa? bývalého ministerského předsedy spolkové země Sasko K. Biedenkopfa.

M. Mora (náměstek ministryně MŠMT ČR) ve své přednášce diskutoval vybrané otázky Lisabonského procesu v nových členských státech EU. Základní výzvy jsou ve třech oblastech: makroekonomické, mikroekonomické a zaměstnanosti. V makroekonomické oblasti je možné pozorovat jak úspěšný proces dohánění v nových členských státech EU, tak poměrně problematickou oblast, jíž jsou veřejné finance (deficity veřejných financí spojené s hrozbami v souvislosti s výrazným stárnutím populace v těchto státech). Mikroekonomická oblast sestává z řady odlišných stavebních bloků. Na jedné straně to jsou finanční trhy, podmínky podnikání, na straně druhé výzkum a vývoj, vzdělávací a inovační politiky atd. Zatímco finanční trhy a podmínky pro podnikání se pomalu zlepšují, velké problémy a výzvy jsou v otázce prosazování tendencí ke vzniku společností znalostí, využívání výsledků výzkumu a vývoje. Ty jsou pro dlouhodobou konkurenceschopnost nových členů EU klíčové a prozatím stále málo doceněné, což se následně odráží i ve výsledcích rozmanitých šetření mezinárodních organizací.

Zdroje EU, které slouží k podpoře Lisabonské strategie, jsou co do objemu relativně významné, je však zapotřebí jich efektivně využívat a především bránit jejich „zmizení“ v nehospodárných byrokratických procesech.

Zajímavý byl příspěvek **G. Schnabela** z Lipské univerzity, (katedra měnové teorie a politiky). Ve svém vystoupení se věnoval otázce existence společné měny euro v Evropě, jakožto rozdílu mezi přáními a skutečnou realitou. Pro výklad problematiky (zaměřené na konvergenční kritéria a jejich plnění) byl zvolen příklad, na kterém byly diskutovány i možné potenciálně problematické aspekty (Estonsko). I když je možné diskutovat vhodnost volby této pobaltské země, pro ilustraci je možné ji použít.¹

¹ Pro Estonsko totiž společná měna přináší jednoznačná pozitiva, která nejsou platná pro ostatní nové členské země EU, a oddalování vstupu do eurozóny by mohlo postihnout finanční sektor a následně celou ekonomiku. Velkým problémem je především výrazných schodků běžného účtu platební bilance, saldo veřejných financí a vyšší míra inflace.

Euro za dobu své existence získalo významnou pozici mezi ostatními měnami a slouží v rostoucí míře jako rezervní měna v protíváze k americkému dolaru. Rovněž pro členy eurozóny je výhodné, neboť výše úrokových měr je v řadě států eurozóny pod dřívějšími hodnotami.

Podle G. Schnabela jsou přání nových členských zemí přistoupit k měnové unii spojeny s některými pozitivy: snížení transakčních nákladů a odpadnutí kurzových rizik mezi státy eurozóny; snadnější pohyb kapitálu mezi zeměmi eurozóny je spojen se stabilitou úrokových sazeb a nakonec je to obranný mechanismus proti případným finančním krizím, jež by mohly negativně ovlivnit především malé státy, které ve svém důsledku mají pozitivní vliv na dlouhodobé (a udržitelné) tempo růstu HDP.

V realitě je však společná měna spojena s řadou problematických aspektů, které jsou založeny na splnění předpokladů teorie optimálních měnových oblastí (OCA), resp. které jsou stanoveny maastrichtskými konvergenčními kritérii. Plnění nominálních konvergenčních kritérií (měnový kurz, míra inflace a úrokové míry) je do značné míry v rozporu² s potřebami nových členů EU usilujících o strukturální změny svých ekonomik.³ Ještě markantnější je tento fakt v případě fiskálních kritérií (deficit a dluh veřejných financí). Specifickou otázkou je samotné hodnocení plnění konvergenčních kritérií Evropskou komisí, které vedlo k přehodnocení plánů v případě Estonska a na které „doplatila“ v roce 2006 Litva. Přes výše uvedené problémy je společná měna velmi atraktivní pro nové členské státy EU, které budou muset volit mezi strategií odkladu vstupu do EMU (před dosažením potřebné míry konvergence), nebo realizací nepopulárních opatření pro splnění konvergenčních kritérií.⁴

Proces rozšiřování počtu členů eurozóny přináší řadu otázek spojených s jednotnou měnovou politikou ECB, která se ve stále více heterogenním prostředí eurozóny bude potýkat s řadou problémů (významný je zejména efekt asymetrického působení společné měnové politiky).⁵

J. Olszyński se věnoval trhu práce v EU (v řadě pasáží výlučně z polského pohledu). V úvodu zdůraznil klíčový význam volného pohybu osob, jakožto jednoho pilíře v rámci „čtyř základních svobod“ EU, které je prozatím odepřeno novým členským zemím EU, a to v podobě různých přechodných opatření.

² Teoretické zdůvodnění spočívá na logice Balassova-Samuelsonova efektu, i když jeho význam se v jednotlivých nových státech EU velmi liší (viz např. Žďárek, V.: Nominální konvergence české ekonomiky – vybrané aspekty a implikace. CES VŠEM Praha, 2006, Working Paper č. 6).

³ Problematikou je především vyžadovaná kurzová stabilita a konstrukce a definice inflačního kritéria. Pro konvergující země jsou tyto cíle v zásadě kompetitivní a jejich striktní splnění může omezovat potřebné strukturální reformy ekonomiky nebo vést k tzv. boxerskému efektu, který je pozorován v některých zemích EMU (viz např. Žďárek, V.: Strukturální aspekty cenové konvergence. Praha, ČSE, 2006, 4. výroční konference).

⁴ Zde je však závažný problém spočívající v chování finančních trhů, které by mohly malé otevřené ekonomiky výrazně potrestat (finančními turbulencemi) v případě vysokých schodků veřejných financí (Maďarsko) nebo deficitů běžného účtu platební bilance (pobaltské ekonomiky).

⁵ A to pomíjíme prostý fakt, že např. reforma hlasování v Evropské centrální bance při rozšíření počtu členů eurozóny nad 15 není ani zdaleka optimální.

Mezi zeměmi EU existují výrazné rozdíly v mírách zaměstnanosti a nezaměstnanosti a v nákladech práce, které by volný pohyb osob mohl částečně řešit. Obavy vyspělých členů EU z migrace pracovníků jsou však v řadě případů přehnané, což potvrzují i poslední údaje po rozšíření v roce 2004.⁶

Na straně druhé řada zemí EU bez práce těchto osob (velmi často nelegálních) není schopna zabezpečit chod dílčích odvětví národních ekonomik, neboť čelí nedostatku vhodných pracovníků pro tyto vybrané profese.

Aby však ekonomika EU zůstala i nadále konkurenceschopná, bude muset odstranit tato omezení, aby podpořila své podniky, protože Čína, Indie či USA tento problém nemají a situace EU jim může jen přinášet výhody. Velmi významná je i otázka evropského sociálního modelu a jeho udržitelnosti v globalizovaném ekonomickém prostředí.

Druhý blok se zabýval **perspektivami rozšíření EU**. S prezentací vystoupil G. Votruba, který představil zajímavý pohled na rozšiřování EU a její hranice vůči okolnímu světu, S. Paraskewopoulos, jenž se zamýšlel nad otázkou přijetí Turecka do EU a s ekonomickým příspěvkem vystoupil pracovník DG ECFIN N. Wunner, který hovořil o připravenosti Bulharska jako nové členské země EU od ledna 2007.

G. Votruba ve svém příspěvku operoval s tezí jádra a periferie (tj. politická ekonomie). Jádro je složené z vyspělých zemí, představující kotvu pro probíhající transformační změny (země střední a východní Evropy), zdroj prostředků financování a regulatorní a právní základnu. Naopak periferie je podle této koncepce nárazníkem vůči vnějším šokům⁷, tj. území, které se postupně díky tlakům a podpoře jádra proměňuje a působí na okolní území mimo tento celek. Instituce v jádru mají za úkol pozitivně ovlivňovat vývoj institucí na periférii a tak napomáhat přizpůsobení dané země na standardy jádra. Zabýval se i hranicemi (vnitřními a vnějšími), které mají odlišný charakter a jejichž změny nejsou ani jednoduché, ani lehce pozorovatelné. V poslední části vystoupení diskutoval otázku dalšího rozšíření směrem na východ, kde se vyskytují přirozená omezení, která jsou nepřekročitelná.

S. Paraskewopoulos se ve svém vystoupení dotkl řady citlivých otázek, které jsou spojeny s diskusí v rámci EU o přijetí Turecka. Zde jsou především zmiňovány mimoekonomické otázky (rozdílnost kulturních hodnot, vztahy s Evropou v minulosti, geografická poloha, politická a občanská práva, postavení menšin apod.). Na druhé straně, jak potvrzují i ekonomické údaje, Turecko po překonání finanční krize na přelomu tisíciletí a obnovení výrazné růstové dynamiky představuje méně vyspělou ekonomiku (HDP na obyvatele v PPS v roce 2000 byl 29,8 %, ale za rok 2001 již jen 25,6 %; odhad HDP v PPS na obyvatele pro rok 2006 činil cca 28,2 %, přičemž pro nejchudší Bulharsko a Rumunsko byly odhady pro rok 2006 34 % a 36 %; všechny údaje jsou v relaci EU-25 = 100). Závažným problémem je zejména Společná zemědělská politika EU, kde by přijetí Turecka znamenalo buď neúnosné zvýšení výdajů nebo radikální omezení podpor pro ostatní členy EU.

Velmi podnětný byl příspěvek **N. Wunnera** z Evropské komise, který se zabýval specifickou ekonomickou situací

Bulharska. Tato země je relativně chudou ekonomikou, a to i mezi novými členskými zeměmi EU. Výrazný vliv měla finanční krize a opatření na její překonání. Proto v této zemi od roku 1997 funguje měnový režim měnové rady (Currency Board). Jednoznačným pozitivem této změny je obnovení růstové dynamiky (reálné konvergence) a zpomalení tempa růstu cen, které dosahovalo v krizovém období (1996 a 1997) řádu hyperinflace. Na straně druhé jde o opatření, které výrazně determinuje možnosti stabilizační politiky, prozatím však má pozitivní dopady.

Na druhé straně existuje v Bulharsku výrazný deficit běžného účtu platební bilance, který je v posledních několika letech pokrýván výrazným přílivem nedluhového kapitálu (přímých zahraničních investic – PZI, viz tabulka). I když víme, že tento kapitál je spojen s příznivými dopady na část běžného účtu (obchodní bilance), v případě salda služeb (tj. výkonová bilance), resp. bilance výnosů jsou dopady ambivalentní, a to v závislosti na fázi životního cyklu dané zahraniční investice. Proto se dá již nyní s velkou pravděpodobností předpokládat, že výrazný příliv PZI z posledních let, který se stupňoval s přibližováním termínu vstupu Bulharska do EU, bude se zpožděním několika let resultovat nikoliv do poklesu salda běžného účtu (případně jen dočasně), ale do změny jeho struktury, kde bude působit na bilanci výnosů (a v případě výrazných odlišností zisků z těchto investic do mateřských zemí i na jeho zhoršení).⁸

Tabulka: Vybrané ukazatele pro ekonomiku Bulharska, 2002–2006

	2002	2003	2004	2005	2006
Růst HDP (v %)	4,9	4,5	5,6	5,5	6,0
HDP v PPS p.c.	28,3	31,0	31,8	32,9	34,2
Míra inflace (HICP, v %)	5,8	2,3	6,1	6,0	7,4
Změna reálných ULC	-3,5	0,5	-1,7	1,5	-1,3
Míra nez. (ILO, v % pr. síly)	17,8	13,7	12,0	10,1	9,0
Saldo veř. financí (v % HDP)	0,1	0,3	2,7	2,4	3,3
Veřejný dluh (v % HDP)	54,0	46,1	38,6	29,8	25,8
Deficitu BÚ (v % HDP)	-2,4	-5,5	-5,8	-11,3	-15,8
Čisté PZI (v % HDP)	5,8	10,4	14,8	9,7	16,0

Pozn.: údaje za rok 2006 jsou předběžné nebo odhady. Pramen: ECFIN: Statistical Annex, Autumn 2006; EUROSTAT (2007), General Economic Background.

Mezi další problematické stránky bulharské ekonomiky patří produktivita práce, která v relaci k EU-25 = 100 byla odhadována na rok 2006 přibližně na dvě pětiny, přičemž vysoký je podíl zaměstnanosti v zemědělství⁹ (při nízké produktivitě práce). Výrazným problémem může být i situace na trhu práce. Řada pracovníků na přelomu století opustila zemi, aby pracovala v lépe placených povoláních v zemích EU. Stávající příliv PZI však směřuje do oblastí, které vyžadují kvalifikované pracovníky (např. producenti výpočetních a komunikačních technologií). Vláda si však pro nejbližší období stanovila velmi ambiciózní cíl – přijetí společné evropské měny do roku 2012. Pro splnění tohoto cíle bude muset ekonomika snížit relativně vysokou míru inflace (a následně i úrokové míry), ale Bulharsko na druhé straně vykazuje velmi příznivý vývoj veřejných financí (přebytky) a nemá problém s plněním tohoto nejproblematictějšího kritéria pro řadu nových členských zemí EU.

⁶ Výjimkami jsou vysoce vzdělaní a kvalifikovaní pracovníci, sezónní pracovníci a studenti.

⁷ Jde o obranu proti nelegálním imigrantům, pašování zboží, ale též kulturní a společensko-politické aspekty jako je korupce, chování byrokracie apod.

⁸ Je poněkud podivné, že zástupce ECFINu s tímto vůbec nepracoval, resp. nebral jej na vědomí, což se ukázalo v následující diskusi.

⁹ Vyšší podíl zaměstnanosti v zemědělství (přibližně 25 %) než byl podíl průmyslu (údaje za rok 2005).

Strukturální charakteristiky organizace práce

Inovační aktivity jsou komplexní proces, jehož kvalifikované hodnocení vyžaduje překročení rámce (standardně měřených) vstupů a výstupů. Širší pojetí inovačních aktivit umožňuje přesnější identifikaci rozdílné pozice zemí z hlediska inovačních předpokladů, výsledků a jejich efektů a tím i účinnější zaměření související politické podpory. Nedostatky vypovídací schopnosti tradičních ukazatelů inovační výkonnosti jsou v odborné literatuře stále častěji prezentovány, v politických koncepcích či doporučeních se však alternativní přístupy zatím prosazují spíše sporadicky.

Komplexní pojetí inovačních aktivit

V příspěvku je při hodnocení inovační výkonnosti členských zemí EU použita metoda identifikace alternativních režimů učení/organizačních modelů prezentovaná zejména v textech Lundvalla (samostatné učení, učení štihlé produkce, tayloristická organizace, jednoduchá organizace) v kombinaci s odlišením typů inovačních aktivit identifikovaných v textech Arundela pro European Innovation Scoreboard (inovátoři strategičtí, nárazoví, upravující, přebírající). Prezentovány jsou jednak výsledky použití těchto metod pro nové členy EU (ve srovnání se starými) a dále je hodnocen vztah obou sledovaných aspektů inovační výkonnosti. Specifická pozornost je věnována v případě České republiky rovněž rozdílným charakteristikám inovačních aktivit (typů inovátorů) mezi sektorem domácích a zahraničních firem, což přibližuje rozsah a efektivnost technologického transferu.

Inovační aktivity vyžadují široké spektrum vstupů, přičemž vedle tradičních výdajů na výzkum a vývoj a vysokoškolských (formálních) kvalifikací sehrávají významnou úlohu rovněž kvalifikace a dovednosti získané na pracovišti, tj. v rámci dalšího vzdělávání. Rozvinutější kvalita organizace práce a pracovního prostředí působí proinovačně, protože podporuje učení a efektivní využití kvalifikací. Pokud jsou inovace moderně pojímány jako interaktivní proces, který zahrnuje široké spektrum aktérů, významnou úlohu sehrává rovněž otevřenost a intenzita jejich vzájemných vazeb. Ukazatele používané k hodnocení inovačnosti musí proto zahrnovat i způsob, jakým jsou tradiční vstupy kombinovány, a schopnost prostředí podporovat rozvoj znalostí a dovedností pracovníků.

Lundvall et al.¹ prezentují přístup, který se snaží naplnit tuto ambici pro členské země EU-15. V příspěvku je aplikována jeho metodologie na skupinu nových členských zemí EU-12 s využitím mikrodát třetího kola Evropského šetření pracovních podmínek (ESWC) realizovaného na úrovni pracovníků Evropskou nadací pro zlepšení pracovních podmínek (v roce 2000). Data slouží k vymezení typů organizačních praktik a politik. Hodnoty jsou vyjádřeny pro staré (EU-15) a nové členské země včetně Bulharska a Rumunska (EU-12).

Měření forem organizace práce

Celkový počet respondentů šetření pracovních podmínek zahrnuje 21703 osob, z toho 17910 zaměstnanců pobírajících mzdu. V EU-15 je to 8081 placených zaměstnanců, v EU-12 4877 zaměstnanců v podnicích s minimem 10 pracovníků v průmyslu a (tržních) službách. Výběr proměnných pro analýzu zakládají Lundvall et al. na dvou skupi-

nách pramenů, které se zabývají vztahem mezi formami organizace práce a způsobem učení a inovování firem.

Téma pracovního systému vysoké výkonnosti se zabývá šířením japonských organizačních praktik v USA a Evropě, které jsou založeny na zvýšení angažovanosti pracovníků při řešení problémů a operačním rozhodování. Specificky odkazují na tzv. model štihlé (pružné) produkce, který vznikl přeměnou hierarchicky strukturovanějších firem založených na tayloristické specializaci úkolů a jasném oddělení koncepcí a výkonné práce.

Téma organizačního uspořádání usiluje o vytvoření komplexnějších taxonomií v odlišení byrokratických a organických organizací. Byrokratické organizace se vyznačují omezenou kapacitou pro přizpůsobení a inovace. Ve strojové byrokracii jsou pracovní místa a úkoly standardizovány na základě formálních popisů práce a pravidel zavedených managementem. Organizace se tedy vyznačuje vysokým stupněm centralizace a omezeným prostorem pro samostatné rozhodování zaměstnanců o způsobu (tempu) práce.

V profesionální byrokracii je naopak míra centralizace nízká a chování je regulováno a usměrňováno na základě získaných standardizovaných kvalifikací a dovedností a internalizace profesních norem a způsobů chování. Autonomie pracovníků je sice vysoká, nicméně operační postupy jsou značně stabilní a rutinní. Organická organizace se v obou formách vyznačuje vysokou schopností přizpůsobení. Jednoduchá forma je založena na přímém dohledu jednotlivce (obvykle podnikatele). Adhokracie vychází ze vzájemného přizpůsobení, při němž pracovníci koordinují svoji práci prostřednictvím vzájemné neformální komunikace. V prvním případě je autonomie práce nízká, ve druhém vysoká.

V syntéze a rozšíření obou proudů jsou prezentovány dvě ideální formy organizace, které podporují odlišné styly učení a inovačnosti, a to operační adhokracie a J-forma. Adhokracie spoléhá na expertizu jednotlivých odborníků a využívá projektové struktury k šíření jejich znalostí do kreativních projektových týmů, které realizují inovační projekty (obvykle v zastoupení svých klientů). Umožňuje vysoce samostatnou práci a tím objevování nových znalostí, což podporuje kapacitu pro radikální inovace. J-forma je spíše byrokratická, i když také proinovační organizace. Znalosti do kolektivní organizace pronikají formálními týmovými strukturami a rotací pracovních míst. Stabilní profesní kariéry v rámci interního trhu práce poskytují pobídky pro zapojení do soustavného zlepšování produktů a procesů, tj. pro inkrementální inovace.

Na základě předpokladu vztahu mezi organizací práce a inovačním typem a kapacitou firem jsou použity vybrané otázky EWCS pro konstrukci 15 binárních proměnných (viz tabulka 1). Proměnné (1-4) zahrnují použití pracovních postupů identifikovaných v literatuře vysoké výkonnosti. Proměnné (5-6) zachycují zapojení pracovníků do učení a řešení problémů, což jsou charakteristiky adhokracie i J-formy. Proměnná (7) identifikuje komplexnost úkolů a vztahuje se k operační adhokracii. Proměnné (8-9) zahrnují samostatnost při stanovení pracovních postupů nebo pracovního tempa, což jsou charakteristiky adhokracie. Proměnné (10-13) označují různé formy omezení samostatnosti pracovníka: hierarchická omezení (přímé řízení a kontrola prováděná bezprostředními nadřízenými) a automatická omezení (stanovení tempa nahrazování produktů

¹ Arundel, A., Lorenz, E., Lundvall, B.-A., Valeyre, A.: The Organization of Work and Innovative Performance: A Comparison of the EU-15. International Schumpeter Society Conference 2006.

na výrobní lince nebo rychlost obsluhy zařízení) představují tayloristická pracovní uspořádání, zatímco normová omezení (kvantitativní normy výroby) patří k taylorismu i japonské formě organizace. Horizontální omezení ukazují, zda je práce vykonávána spíše kolektivně než individuálně. Poslední dvě proměnné (14-15) charakterizují tayloristické pracovní uspořádání.

Tabulka 1: Klustry forem organizace práce (EU-12), v % pracovníků

	Sam. rozh.	Štíhlá prod.	Taylorism.	Trad. org.
Týmová práce	45,9	94,0	69,7	46,1
Rotace pracovních míst	29,7	83,6	47,3	33,5
Kvalitativní normy	61,0	79,6	93,9	24,6
Odpovědn. za řízení kvality	73,2	79,3	65,7	21,4
Řešení problémů	90,2	91,5	48,4	41,3
Učení se novým věcem	83,0	88,8	55,5	30,5
Komplexnost úkolů	66,6	80,1	47,2	15,2
Samost. stanovení postupů	86,7	81,7	15,0	35,6
Samost. stanovení tempa	89,9	88,9	38,7	50,7
Horizontální omezení tempa	13,9	84,2	74,0	33,9
Hierarchická omezení tempa	23,5	61,3	68,0	33,3
Normovaná omezení tempa	13,3	39,4	79,8	10,5
Automatická omezení tempa	5,7	19,7	63,0	7,2
Monotónnost úkolů	31,5	38,2	74,3	33,7
Opakování úkolů	7,9	14,9	30,3	8,4

Pramen: Pro EU-12 vlastní výpočty z ESWC (2000), pro EU-15 viz Lundvall et al. (2006, s. 8).

Pracovníci jsou přiřazeni do jednotlivých klastrů na základě faktorové analýzy (metodou vícenásobné korespondenční analýzy MCA), která identifikuje vztahy mezi výše uvedenými 15 proměnnými.² Tabulka 1 prezentuje rozdělení pracovníků zemí EU-12 podle jednotlivých forem organizace a použitých proměnných.

První klaster organizace samostatného rozhodování zahrnuje 39 % pracovníků v EU-15, ale pouze 27 % v EU-12. Vedle samostatnosti se vyznačuje vysokou úrovní učení, řešení problémů a individuálního výkonu práce. Při srovnání struktury charakteristik klastru mezi skupinou starých a nových členských zemí sledujeme v EU-12 především nižší význam týmové práce a rotace pracovních míst, komplexnosti úkolů, učení a řešení problémů. Naopak větší je význam monotónnosti úkolů.

Druhý klaster štíhlé produkce zahrnuje 28 % pracovníků v EU-15 a 32 % v EU-12 a vyznačuje se častou rotací pracovních míst, velkým významem týmové, resp. kolektivně vykonávané práce, větším významem kvalitativních norem. V EU-12 hraje oproti EU-15 menší roli normované a automatické omezení tempa a nižší je také monotónnost a opakování úkolů.

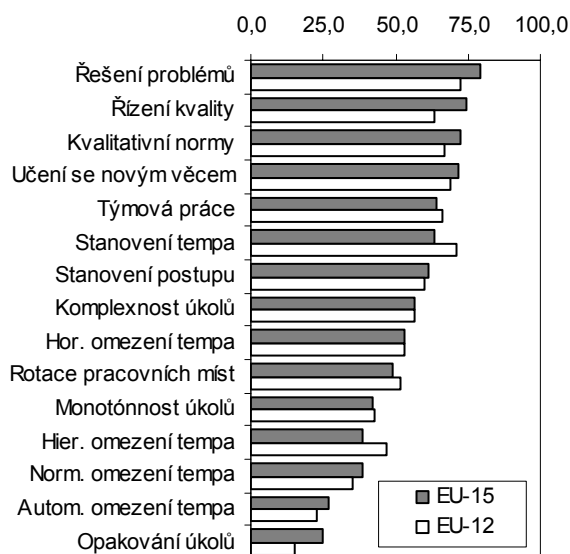
Třetí klaster tayloristické produkce zahrnuje 14 % pracovníků v EU-15 a 21 % v EU-12. Do značné míry jsou charakteristiky klastru opačné oproti organizaci samostatného rozhodování, tj. nižší je význam učení, řešení problémů a komplexnosti úkolů, naopak větší roli hrají různá omezení a normy výkonu práce, úkoly jsou monotónní a opakují se. Ve skupině EU-12 jsou oproti EU-15 úkoly monotónnější a omezení výraznější, nicméně větší prostor dostává řešení problémů, učení se novým věcem a komplexnost úkolů.

² Použití metody MCA je zvláště vhodné, protože jsou analyzovány kategoriální proměnné. Metoda měří celkovou variaci matice dat pomocí chí-kvadrát statistiky a tu pak vysvětluje (rozkládá) pomocí faktorů (složek). Chí-kvadrát statistika se běžně používá pro zjištění vzájemné nezávislosti řádek a sloupců. Pro popsání významnosti faktorů používáme jejich přínos k objasnění celkové inerce. Inerce je definována jako poměr chí-kvadrát statistiky matice dat a počtu pozorování.

Podíl pracovníků v obou skupinách zemí je na podobné úrovni v klasteru tradiční organizace (19 %, resp. 20 %), kterou charakterizují spíše neformální a nekodifikovaná omezení, přičemž rozsah učení a řešení problémů je nízký (v EU-12 nižší oproti EU-15).

Na úrovni jednotlivých proměnných (viz obrázky 1) jsou největší rozdíly mezi EU-15 a EU-12 v případě stanovení kvalitativních norem, odpovědnosti za řízení kvality, řešení problémů a opakování úkolů s větším podílem pracovníků v EU-15, naopak více pracovníků v EU-12 vykazuje hierarchické omezení tempa a samostatnost stanovení tempa.

Obrázek 1: Průměry ukazatelů forem organizace práce v EU-15 a EU-12 (v % pracovníků)

Pramen: Lundvall et al. (2006, s. 8), vlastní výpočty z ESWC (2000).

Strukturální hlediska organizace práce

Strukturální hlediska alternativních forem organizace práce jsou odlišena podle odvětvových (viz tabulka 2) a profesních (viz tabulka 3) skupin pro EU-12 a EU-15.

Tabulka 2: Formy organizace práce podle odvětví v EU-12 a EU-15 (v % pracovníků odvětví)

	EU-12			
	Samostatné rozh.	Štíhlá produkce	Taylorismus	Tradiční organ.
Těžba	21,3	40,0	18,7	20,0
Zpracovatelský prům.	15,2	28,4	43,0	13,3
Elektřina, plyn, voda	23,6	40,5	17,6	18,2
Stavebnictví	16,0	43,8	21,9	18,4
Obchod a opravy	28,9	30,9	10,0	30,1
Hotely a restaurace	23,5	36,4	13,6	26,5
Doprava a komun.	25,9	32,3	14,3	27,6
Finanční zprostředkov.	36,8	36,1	12,8	14,3
Služby pro podniky	30,5	39,9	13,1	16,4
Ostatní služby	41,9	30,6	5,7	21,8
	EU-15			
Těžba	42,4	41,5	3,4	12,7
Zpracovatelský prům.	32,4	34,9	20,5	12,2
Elektřina, plyn, voda	58,5	19,4	6,2	15,8
Stavebnictví	40,9	31,4	10,6	17,1
Obchod a opravy	41,5	20,4	11,7	26,4
Hotely a restaurace	29,7	25,8	16,6	27,9
Doprava a komun.	34,5	29,1	7,6	28,8
Finanční zprostředkov.	58,1	21,5	3,4	16,9
Služby pro podniky	57,6	18,7	6,9	16,7
Ostatní služby	39,7	18,9	7,6	33,8

Pramen: Lundvall et al. (2006, s. 10) pro EU-15, vlastní výpočty z ESWC (2000) pro EU-12.

V **odvětvovém členění** je ve skupině EU-15 nejvýznamněji zastoupena organizace samostatného rozhodování v síťových odvětvích a finančním zprostředkování a službách pro podniky. Ve skupině EU-12 je podíl pracovníků v této formě organizace nejvyšší v ostatních službách. Zpracovatelský průmysl se oproti EU-15 vyznačuje výrazně nízkým podílem samostatného rozhodování, nižším podílem štíhlé produkce a naopak vysokým významem tayloristické organizace (ten je výrazně vyšší i ve stavebnictví a většině znalostně náročných služeb).

V případě **skupin povolání** (odlišených podle tříd klasifikace zaměstnání – KZAM) zaostávají země EU-12 za skupinou EU-15 v podílu samostatného rozhodování u kvalitativně nejnáročnějších profesí (tj. vedoucích, odborných a technických pracovníků), zejména ve prospěch organizační formy štíhlé produkce. Toto zaostávání se projevuje v menší míře i v dalších skupinách povolání kromě nejméně kvalifikovaných profesí.

Nejvyšší podíl samostatného rozhodování vykazuje v obou skupinách zemí profese vědeckých a odborných duševních pracovníků následovaná v EU-15 vedoucími, řídicími a zákonodárnými pracovníky a v EU-12 technickými, zdravotními a pedagogickými pracovníky (v souhrnu jde o tzv. kvalifikované bílé límečky). Nejméně kvalifikované profese (nekvalifikované modré límečky) se v EU-12 oproti EU-15 vyznačují nižším podílem štíhlé produkce a vyšším podílem tayloristické organizace. Kvalifikovaní dělníci a řemeslníci (tzv. kvalifikované modré límečky) se v EU-15 vyznačují vyšším podílem samostatného rozhodování a nižším podílem taylorismu ve srovnání se skupinou EU-12. Nižší administrativní a provozní pracovníci (nekvalifikované bílé límečky) zahrnují v EU-15 vyšší podíl samostatného rozhodování oproti EU-12.

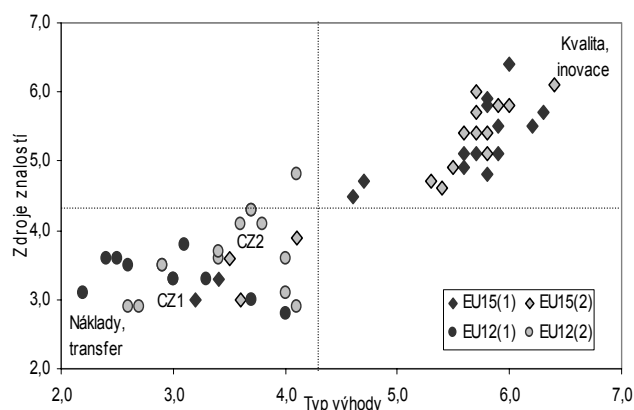
Tabulka 3: Formy organizace práce podle skupin povolání v EU-12 a EU-15 (v % pracovníků)

	EU-12			
	Samostatné rozh.	Štíhlá produkce	Taylorismus	Tradiční organ.
Vedoucí, řídicí, zákon.	25,8	60,6	5,1	8,6
Vědečtí a odb. duševní	47,2	35,7	4,0	13,1
Technici, zdrav. a ped.	38,6	34,2	10,1	17,1
Nižší administrativní	32,4	28,7	12,5	26,3
Provozní služby, obch.	20,7	30,7	11,4	37,1
Kvalif. dělníci, řemesl.	14,9	30,5	43,0	11,7
Obsluha strojů, zařízení	14,3	23,8	39,8	22,1
Pomocní, nekvalifikov.	18,1	16,7	29,8	35,4
	EU-15			
Vedoucí, řídicí, zákon.	69,1	24,7	0,2	6,0
Vědečtí a odb. duševní	75,9	14,0	5,2	4,9
Technici, zdrav. a ped.	61,0	24,6	2,4	12,0
Nižší administrativní	43,2	21,9	9,4	25,5
Provozní služby, obch.	30,3	21,4	12,4	35,9
Kvalif. dělníci, řemesl.	34,2	38,5	16,5	10,8
Obsluha strojů, zařízení	15,7	37,7	24,3	22,3
Pomocní, nekvalifikov.	14,8	23,9	26,7	34,5

Pramen: Lundval et al. (2006, s. 11) pro EU-15, vlastní výpočty z ESWC (2000) pro EU-12.

Velmi silný je vztah mezi výchozím významem organizace samostatného rozhodování a výslednou úrovní **kvalitativně založené konkurenceschopnosti**. Pozici jednotlivých zemí EU-25 podle charakteru konkurenční výhody ukazuje obrázek 2, a to ve srovnání dvou období (rok 2001 a 2006). V čase přetrvávají rozdíly mezi starými a novými členskými zeměmi. Zatímco skupina EU-15 vykazuje v průměru spíše mírný pokles, resp. stagnaci (z 5,4 na 5,3 u zdrojů výhody, 5,0 u zdrojů znalostí), pozice skupiny EU-12 se zlepšila, ale spíše mírně, a to z 3,0 na 3,5 u zdrojů výhody a z 3,4 na 3,5 u zdrojů znalostí. Zlepšení pozice České republiky patří v EU k nejvýraznějším, zejména v případě zdrojů technologických znalostí.

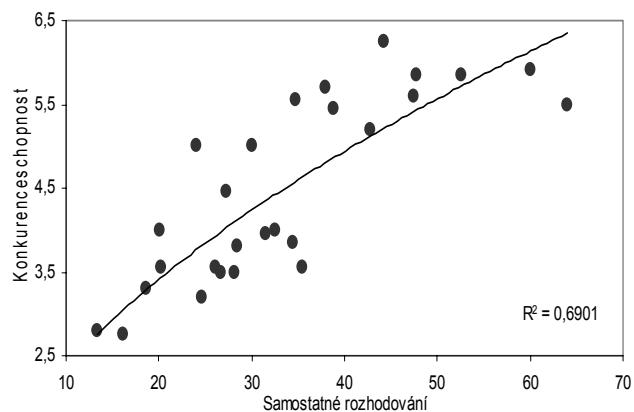
Obrázek 2: Charakter konkurenční výhody (rok 2001, 2006)

Poznámka: Vyšší hodnota = lepší výsledek. (1) rok 2001, (2) rok 2006. Pramen: Global Competitiveness Report, WEF 2001, 2006.

Rovněž v případě výsledné hodnoty konkurenceschopnosti lze sledovat příznivý vztah k výchozí formě organizace práce založené na samostatném rozhodování (viz obrázek 3). Kvalitativně rozvinutější forma učení tedy pozitivně ovlivňuje i pozici vykazované (kvalitativně založené) konkurenční výhody.

Obrázek 3: Vztah mezi samostatným rozhodováním a konkurenceschopností

Pramen: Global Competitiveness Report, WEF, 2006; ESWC (2000), vlastní výpočty.

V souhrnu ze srovnání rozdělení pracovníků mezi alternativní **klastry forem organizace práce a učení** vyplývají značné rozdíly mezi starými a novými členskými zeměmi. V nových členských zemích sledujeme nižší podíl pracovníků v kvalitativně nejnáročnější formě, tj. v klastru samostatného rozhodování, naopak vyšší je podíl ve formě štíhlé produkce a také tayloristické organizace. Z hlediska charakteristik organizace práce se v nových členských zemích projevuje zejména nižší význam týmové práce a rotace pracovních míst, komplexnosti úkolů, učení a řešení problémů, naopak vyšší je význam monotónnosti a různých omezení pracovního procesu.

V případě **strukturálních charakteristik** pracovníků podle forem organizace práce je v nových členských zemích samostatné rozhodování nejvíce zastoupeno v ostatních službách. Zpracovatelský průmysl se oproti starým členským zemím vyznačuje výrazně nízkým podílem samostatného rozhodování, nižším podílem štíhlé produkce a naopak vysokým významem taylorismu. Z hlediska skupin povolání zaostávají nové členské země zejména díky nízkému významu formy samostatného rozhodování u kvalitativně nejnáročnějších profesí zejména ve prospěch štíhlé produkce. Nejméně kvalifikované profese se v nových členských zemích vyznačují vyšším podílem tayloristické organizace.

Klíčová odvětví v české ekonomice

Cílem příspěvku je poskytnout komplexní pohled na vývoj nabídkové strany ekonomiky v období 1996 až 2004. Jako hlavní analytický nástroj jsou zde využity ukazatele odvozené z input-output tabulek dostupných za Českou republiku. Pomocí těchto nástrojů lze získat hlubší pohled na dění v ekonomice s využitím znalosti meziodvětvových vazeb.

1. Vliv poptávky na vývoj produkce podle odvětví

Na rozdíl od standardní přírůstkové analýzy, kde zkoumáme příspěvek jednotlivých částí finálního užití na přírůstky produkce, lze s využitím input-output modelu kvantifikovat i nepřímé dopady ve vývoji jednotlivých složek finálního užití. Vliv exportu na produkci sektoru bude tedy znamenat nejen přímý efekt, tzn. přírůstek produkce odpovídající bezprostřední vývozní poptávce, ale i odhad nepřímých (indukovaných) dopadů na poptávku po produkci určitého sektoru. Na produkci sektoru zemědělství tak např. nebude mít vliv jen zvýšení spotřeby zemědělských komodit, ale i zvýšení spotřeby potravinářských výrobků, které pro svou výrobu využívají jako surovinu zemědělské komodity.

V následující analýze byla s využitím input-output tabulek za ČR srovnávána dvě období, a to 1996 – 2000 a 2001 – 2004. Analýza potvrdila dominantní vliv exportu na produkci většiny průmyslových sektorů, ale také zemědělství. V některých sektorech přitom dominují přímé efekty (zejména automobilový, elektrotechnický a strojírenský průmysl), v jiných je převaha nepřímých vlivů (zemědělství, dobývání, rafinérský průmysl).

Sektor zpracovatelského průmyslu

Z hlediska celkového objemu produkce patří k nejvýznamnějším odvětvím **potravinářský průmysl**. Potravinářský průmysl je primárně ovlivňován spotřebou domácností, vývoz tvoří méně než pětinu celkové produkce. Pro výrobní spotřebu jsou potravinářské výrobky používány zejména v samotném potravinářském průmyslu, dále pak v sektoru ubytování a stravování a v zemědělství (krmiva). Toto odvětví se vyznačuje stabilní reálnou poptávkou, nominální vývoj produkce tak ovlivňuje zejména vývoj cen. Průměrný reálný nárůst produkce v období 1996 – 2000 byl 1,5 %, v období 2001 – 2004 to bylo 0,9 %. Nižší reálný přírůstek produkce po roce 2000 byl způsoben mimo jiné nárůstem poptávky uspokojované dovezenými výrobky, při započítání nepřímých vlivů tak byl přírůstek produkce potravinářského a tabákového průmyslu ovlivněn více vývozem než spotřebou domácností.

Odvětví **textilního a oděvního průmyslu** patří mezi ta průmyslová odvětví, která jsou zejména v posledních letech pod velkým konkurenčním tlakem zahraničních výrobců. Reálná produkce sektoru textilního a oděvního průmyslu rostla v celém období 1996 – 2004 rovnoměrně, v průměru o 1,5 % ročně. Přestože v sektoru jako celku ekonomická aktivita stagnuje, permanentně roste podíl produkce určené na vývoz, která tvořila v roce 2004 tři čtvrtiny veškeré tuzemské produkce. Dynamický rozvoj zažívá zejména oblast technických textilií a také vysoce kvalitní, módní konfekce, která nabízí perspektivu českým výrobcům do budoucna. Odvětví kožedělného průmyslu je do značné míry v podobné situaci jako

textilní a oděvní průmysl, co se týče tvrdé konkurence asijských výrobců, produkce v celém období klesala.

Reálná produkce odvětví **zpracování dřeva** rostla v obou srovnávaných obdobích vysokými tempy o 7, resp. 6 % v průměru ročně. Dominantní je vliv vývozu na produkci, a to více než dvojnásobně při započítání nepřímých efektů oproti přímému vývozu produkce dřevozpracujícího průmyslu. Zatímco přímý vliv investic na produkci sektoru je nulový, při započítání nepřímých vlivů mají investice (zejména stavebnictví) vliv na dřevozpracující průmysl a tento vliv byl ve sledovaném období rostoucí.

Reálný vývoj produkce odvětví **výroby vlákniny a papíru, vydavatelství a tisku** byl dynamický v celém období 1996 až 2004, do roku 2000 byl v průměru vyšší (9,2 %, resp. 6,9 %). Většina vyrobené produkce je určena pro výrobní spotřebu, ať už v rámci stejného sektoru (vlákni- na), tak ve všech dalších sektorech národního hospodářství (obaly, kancelářský papír). Významná je u produkce tohoto sektoru také spotřeba domácností, která se týká spíše tiskovin a nahaných nosičů. V této oblasti dochází k postupnému útlumu spotřeby se zvyšující se dostupností elektronických médií a stahování hudby z internetu. Pokles spotřeby je patrný, přestože ceny nahaných nosičů postupně klesají z vysoké úrovně na počátku devadesátých let, která byla neúměrná reálným příjmům tuzemských domácností.

Rafinérské zpracování ropy je dominantní v rámci odvětví **rafinérského průmyslu, koksování a výroby jaderných paliv**, přičemž jeho tržby jsou výrazně závislé na světových cenách ropy. Cenový vývoj rafinérských produktů byl v obou sledovaných obdobích výrazně diferencovaný. Zatímco v období 1996 – 2000 ceny rostly v průměru o téměř 14 % ročně, v období 2001 – 2004 klesaly o 3,5 % ročně. To ovlivnilo i reálnou produkci, která v prvním období klesala, zatímco v druhém období výrazně rostla. Rafinérské produkty jsou používány pro přímou spotřebu (paliva) nebo pro další využití ve výrobě (zejména v chemickém průmyslu). Přímá spotřeba se týká jak konečných spotřebitelů, tak i napříč všemi sektory. Největší váhu má však ve spotřebě odvětví dopravy. Podíl vyvážené produkce je poměrně stabilní, pohybuje se mezi 15 – 20 %. Při započtení nepřímých vlivů však měl vývoz dominantní efekt na přírůstek produkce v celém období 1996 – 2004.

V rámci odvětví **chemického průmyslu** má dominantní váhu na produkci výroba základních chemických látek, s odstupem pak výroba léků a výroba čistících a kosmetických přípravků. Významný je podíl produkce určený pro export, který vzrostl ze zhruba poloviny v roce 1995 na 2/3 v roce 2004. Přesto má ČR v této skupině komodit výrazně záporné saldo zahraničního obchodu. V období 2001 – 2004 rostla reálná produkce poměrně rychlým tempem (4 % v průměru ročně), v období 1996 – 2000 to bylo jen 1,2 %.

Výroba pryžových a plastových výrobků patří mezi dynamická odvětví silně svázaná s konjunkturou automobilového průmyslu a vysokým přílivem přímých zahraničních investic. Reálná produkce se zvyšovala v období 1996 – 2000 v průměru dvacetiprocentním tempem ročně, v období 2001 – 2004 patnáctiprocentním. Zhruba polovina tuzemské produkce je exportována

přímo, při započítání nepřímého vlivu je tento podíl ještě výrazně vyšší, kdy z celkového přírůstku produkce za období 1996 – 2004 ovlivnil vývoz zhruba dvě třetiny.

Produkce odvětví **výroby ostatních nekovových minerálních výrobků** tvoří jednak suroviny pro stavební výrobu (cement, písek), druhým významným segmentem je sklářský a keramický průmysl. Sklářský průmysl je tradičním exportním odvětvím České republiky, klesá však produkce spotřebního skla ve prospěch technického skla, např. pro automobilový průmysl. Exportní výkonnost se mezi roky 1995 a 2004 zvýšila jen mírně ze 43 na 49 %. Mezi roky 1995 a 2000 rostla produkce reálně 5% ročním tempem, poté se růst zmírnil na 3,4 %.

Oproti sklářskému a keramickému průmyslu je výroba stavebních hmot určena především pro domácí trh a jeho největším odběratelem je sektor stavebnictví. Pokud vezmeme v úvahu i nepřímé vlivy, je produkce odvětví výroby stavebních hmot ovlivňována i tvorbou kapitálu, kde má stavební výroba největší váhu. Vliv investic na produkci tohoto odvětví v období 2001 – 2004 výrazně vzrostl oproti období 1996 – 2000.

Hutnictví a kovovýroba jsou tradiční odvětví českého průmyslu, jejichž převážná většina je soustředěna v Moravskoslezském kraji. V posledních letech došlo k významným zahraničním investicím do tohoto sektoru (odkoupení Nové Huti společností Mittal Steel, která je světovou jedničkou v ocelářském průmyslu). Zároveň se vstupem ČR do Evropské unie došlo k odstranění překážek volného obchodu, zvláště častá byla antidumpingová řízení ze strany Evropské komise. Exportní potenciál tohoto sektoru významně závisí na konjunktuře v asijských ekonomikách, zejména v Číně. Tento vliv se projevil především v roce 2004, kdy celý sektor zaznamenal výrazné oživení. V následujícím roce došlo naopak k mírnému poklesu produkce. Produkce v období 1996 – 2000 rostla reálně dvouprocentním tempem, v období 2001 až 2004 pak v průměru o 5 % ročně.

Nejvýkonnějším exportním odvětvím české ekonomiky a zároveň odvětvím s největším kladným saldem obchodní bilance je v současné době **strojírenský průmysl**. Dynamika reálné produkce byla v druhé polovině devadesátých let velmi nízká, a to v průměru necelé 1 % ročně, po roce 2000 došlo k výraznému oživení a průměrné roční tempo růstu se zvýšilo na 7,5 %. Mezi roky 1995 a 2004 se výrazně zvýšil podíl strojírenské produkce určené pro vývoz, a to ze 41 % v roce 1995 na 95 % v roce 2004.

Výroba elektrických a optických přístrojů patří k dynamicky se rozvíjejícím odvětvím české ekonomiky. Převážná část produkce je vyráběna v podnicích pod zahraniční kontrolou a zároveň (zejména kancelářské stroje a počítače) je vyráběna v zušlechťovacím režimu, tzn. že většina komponent je dovážena ze zahraničí a po smontování jsou finální produkty vyváženy. Jde o nejméně kvalifikovanou část produkčního řetězce, čemuž také odpovídá velmi nízká přidaná hodnota v poměru k hodnotě produkce. Reálná produkce rostla v obou srovnávaných obdobích v průměru podobným tempem okolo 17 % ročně, po roce 2000 však výrazně vzrostl podíl produkce určené na export (ze 47 % v roce 1995 na 87 % v roce 2004). Nepřímý efekt vývozu je relativně nízký vzhledem k tomu, že jde o finální fázi produkčního řetězce.

V rámci odvětví **výroby dopravních prostředků** je zcela dominantní automobilový průmysl, který je klíčový pro exportní výkonnost české ekonomiky, kdy tvoří zhruba

ba pětinu celkového vývozu, a zároveň na sebe váže nejvíce pracovních míst (při započtení subdodavatelských odvětví). Především zásluhou automobilového průmyslu rostla produkce v období 1996 – 2000 reálně o více než 20 % ročně, v období 2001 – 2004 bylo průměrné roční tempo růstu 9 %. Exportní výkonnost sektoru výroby dopravních prostředků se postupně zvyšovala a v roce 2004 jsou určeny na vývoz již téměř tři čtvrtiny vyráběné produkce.

V rámci **ostatního zpracovatelského průmyslu** má rozhodující podíl výroba nábytku, významné je také druhotné zpracování surovin. Reálný vývoj produkce byl výrazně dynamičtější v období 1996 – 2000 (9,2 % v průměru ročně) než v období 2001 – 2004 (1,3 %). Vývozní výkonnost ostatního zpracovatelského průmyslu se zvýšila z 39 % v roce 1995 na 63 % v roce 2004, tento sektor dosahuje výrazně kladného salda obchodní bilance, které mírně roste. Výroba nábytku nepatří k investičně náročným odvětvím, proto velkou část trhu tvoří malé a střední podniky. K perspektivě odvětví druhotného zpracování surovin přispívá rostoucí tlak na ekologické zpracování odpadů a také skutečnost, že v důsledku vyčerpání přírodních zdrojů neželezných kovů v ČR jsou druhotné zdroje jejich jediným domácím zdrojem.

Ostatní sektory národního hospodářství

Do skupiny ostatních odvětví byla zařazena odvětví v rámci primárního sektoru, tj. zemědělství, lesnictví, rybolov a těžba nerostných surovin. Tato odvětví jsou zaměřena z větší části na produkci vstupů pro odvětví zpracovatelského průmyslu, pouze malá část je určena pro konečnou spotřebu. Rovněž vývozní výkonnost těchto odvětví je relativně nízká. Podíl primárního sektoru na celkové produkci je jen zhruba 3 %. Do skupiny ostatních odvětví byl dále zařazen energetický průmysl, stavebnictví a služby. Tato odvětví jsou značně heterogenní, celkově tvoří téměř 60 % produkce národního hospodářství. Tento podíl je přitom velmi stabilní. Společným znakem je jejich nízká exportní výkonnost, protože jsou ve své podstatě většinou neobchodovatelné. Určitý vývozní potenciál existuje, zejména v oblasti služeb cestovního ruchu, dopravy a služeb pro podnikatele. Do značné míry tomu však brání přetrvávající regulace pohybu služeb mezi členskými zeměmi EU.

Produkce **zemědělství** rostla v období 1996 – 2000 průměrným ročním tempem růstu 4,4 %, větší část z toho však byl cenový vývoj, takže reálný přírůstek byl jen 0,3 % za rok. Oproti tomu v období 2001 – 2004 byl průměrný nominální přírůstek produkce jen 2,8 % ročně, avšak ceny zemědělských komodit mírně klesaly a reálná produkce tak rostla v průměru o 3,2 %. Více než polovina zemědělské produkce je spotřebována v potravinářském průmyslu, dále pak v rámci zemědělského sektoru a v dřevozpracujícím průmyslu (spotřeba surového dřeva).

V období 2001 – 2004 se výrazně zvýšil podíl dovezených zemědělských výrobků na jejich spotřebě na úkor tuzemské produkce. Poměrně malá část produkce (okolo 10 %) je určena na vývoz a tento poměr je dlouhodobě stabilní. Z hlediska komplexních dopadů na produkci sektoru zemědělství měla v období 1996 – 2000 zcela dominantní vliv spotřeba domácností, zatímco v období 2001 – 2004 vlivem nízkého růstu cen byl podíl spotřeby domácností na přírůstku zemědělské produkce pouze zhruba třetinový a převládal vliv exportu (převážně nepřímý vliv vývozu potravinářských výrobků). Zatímco

v prvním období působil vývoj dovozu příznivě na tuzemskou produkci, v druhém období měl výrazné negativní vliv.

Dobývání nerostných surovin patří v souhrnu k málo dynamickým odvětvím, je však poměrně heterogenní. Největší podíl produkce tvoří dobývání uhlí, největší dynamiky produkce dosahuje těžba ropy a zemního plynu a ostatních nerostných surovin. V období 1996 – 2000 reálná produkce sektoru dobývání nerostných surovin v průměru klesala, v následujících letech zaznamenala mírný nárůst. Zhruba čtvrtina tuzemské produkce je určena na vývoz, převážná část nerostných surovin je však do ČR dovážena a spotřebována zejména v rafinérském průmyslu a při výrobě energií. Tuzemská konečná spotřeba tvoří jen malou část celkové poptávky.

V období 1996 – 2000 vzrostla spotřeba nerostných surovin pro výrobní užití velmi výrazně (cca 40 mld.), byla však téměř zcela kompenzována nárůstem dovozu. Na produkci tohoto sektoru má při započítání nepřímých efektů největší vliv vývoz, kdy nepřímý vliv vývozu na produkci sektoru je několikanásobně vyšší než vliv přímého vývozu nerostných surovin. Tento poměr nepřímého a přímého vývozu je typický pro odvětví na počátku produkčního řetězce (kromě sektoru dobývání také zemědělství a lesnictví, rafinérský průmysl a dřevozpracující průmysl). Poměrně vysoký vliv má však také spotřeba domácností, a to hlavně z toho důvodu, že suroviny tvoří významnou část vstupů celého zpracovatelského průmyslu, zejména výroby energií.

Energetický průmysl patří k odvětvím charakteristickým silnou koncentrací výroby. Dominantním výrobcem elektrické energie je společnost ČEZ, dovozcem plynu pak společnost Transgas a vedle toho působí na trhu řada distribučních společností. Reálná produkce v období 1996 – 2000 v průměru klesala o 2,5 % ročně, v období 2001 – 2004 naopak stejným tempem rostla. Ceny energií se v posledních deseti letech výrazně zvýšily, avšak tento vývoj byl diferencovaný pro různé druhy energií. Nejvíce rostly ceny elektrické energie, nejméně centralizované dodávky tepla (pomineme-li tuhá paliva). Růstem cen si energetické společnosti kompenzovaly pokles poptávky, aby si udržely objem tržeb. Sektor energetiky je obecně velmi ziskový. Platí to i pro odvětví vodárenství, kdy byly v druhé polovině devadesátých let jednotlivé společnosti hromadně rozprodávány městy a obcemi do rukou soukromých investorů (např. Veolia Water, Penta Finance).

Stavebnictví patří k odvětvím, která jsou velmi citlivá na fázi ekonomického cyklu. Z tohoto důvodu reálná stavební produkce v období 1996 – 2000 v průměru klesala o 2,3 % ročně, naopak po roce 2000 vlivem ekonomického oživení rostla v průměru o 4,6 % ročně. Výrazný vliv na to mělo oživení bytové výstavby rozšířením hypotečních úvěrů a také rostoucí investice do dopravní infrastruktury a výstavba průmyslových a administrativních center. Prakticky polovinu trhu ovládá desítky firem a ještě větší je jejich podíl na veřejných a státních zakázkách. Vedoucí postavení si udržuje Skanska CZ se zhruba 8% podílem na tržbách. Menší firmy slouží spíše jako subdodavatelé jednotlivých dílčích stavebních prací.

V oblasti **služeb** patřil k nejrychleji rostoucím sektorům v období 1996 – 2000 sektor podnikatelských a finančních služeb (v průměru 5,4 % ročně), v období 2001 – 2004 to byl sektor dopravy a spojů (6,9 %). Za dynamický v celém sledovaném období můžeme považovat také sektor obchodu, pohostinství a ubytování, jehož průměr-

né tempo růstu se pohybovalo mezi 5 – 7 % ročně. V oblasti služeb hraje export poměrně malou roli, přesto však byl nejvýznamnějším faktorem růstu produkce sektoru dopravy a spojů mezi roky 1995 a 2000. Tento sektor má ze všech služeb relativně nejvyšší podíl produkce určené pro vývoz (cca 15 – 20 %), větší roli však hraje nepřímý vliv spotřeby dopravních služeb při výrobě produktů určených pro vývoz. V sektoru ostatních služeb má největší váhu produkce vlády, která je zároveň rovna její spotřebě.

2. Identifikace klíčových odvětví

Pomocí nástrojů odvozených z input-output tabulek je také možné měřit význam jednotlivých odvětví v ekonomickém koloběhu národního hospodářství. Pro tuto analýzu byly využity 2 základní přístupy: odvětvové multiplikátory odvozené z matice komplexních koeficientů a metoda hypotetické extrakce. Každý z možných způsobů tohoto měření přináší jiný výsledek a také jejich interpretace je rozdílná. Součet sloupců v matici komplexních koeficientů vyjadřuje, o kolik se v národním hospodářství zvýší celková produkce, jestliže se konečné užití zvýší o jednotku. Naproti tomu koeficient relativní zpětné vazby (RBL) v pojetí metody hypotetické extrakce vyjadřuje relativní ztrátu produkce v celém národním hospodářství způsobenou tím, že určitý sektor poskytuje nulové vstupy všem sektorům v ekonomice.

Při kombinaci obou přístupů dosahuje nadprůměrných hodnot zejména průmysl zpracování dřeva, ale také rafinérský průmysl, ocelářský průmysl, energetika, stavebnictví a v sektoru služeb pak doprava a spoje a podnikatelské a finanční služby. Poněkud se tak změnil obraz proti roku 1995, kdy k nadprůměrným odvětvím patřila výroba vlákniny a papíru a také výroba ostatních nekovových minerálních výrobků, ale podprůměrných hodnot dosahovala odvětví stavebnictví, dopravy a spojů a finančních a podnikatelských služeb. Pozice dřevozpracujícího, ocelářského a energetického průmyslu se nezměnila.

Zároveň je patrný nárůst hodnoty ukazatele RBL u některých odvětví mezi roky 1995 a 2004. Týká se to zejména rafinérského průmyslu, dobývání nerostných surovin, dřevozpracujícího průmyslu a finančních a podnikatelských služeb. Naopak výrazně klesla hodnota ukazatele RBL u strojírenského průmyslu. Je to z toho důvodu, že mezi roky 1995 a 2004 vzrostl podíl strojírenské produkce určené na export ze 40 na 95 %. Jen malá část tuzemského užití je proto zajišťována domácí produkcí, proto i multiplikační efekt sektoru strojírenství je výrazně nižší než dříve. Tento jev je patrný i u dalších sektorů (elektrotechnický, automobilový průmysl) a je v souladu se zvyšující se otevřeností české ekonomiky, kdy stále větší množství transakcí probíhá přes hranice než uvnitř národního hospodářství.

Hmatatelnější interpretaci důležitosti odvětví nabízí srovnání ukazatele absolutních hodnot zpětných vazeb (ABL). Ten udává, o kolik by klesla celková produkce v ekonomice v absolutním vyjádření, pokud by odvětví v ekonomice neexistovalo. Největší dopad na celkovou produkci ekonomiky by měla neexistence sektoru podnikatelských služeb, a to zhruba ve výši 829 mld. v roce 2004 (tj. téměř 12 % celkové produkce). Mezi další klíčové sektory z tohoto pohledu patří obchod (8,2 %), doprava a spoje (6,5 %) a stavebnictví (5,9 %). Toto pořadí se příliš neliší od roku 1995 s výjimkou sektoru energetiky, jehož význam měřený ukazatelem ABL poklesl.